

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ БІЗНЕСУ І ПРАВА
КАФЕДРА ГАЛУЗЕВОГО ПРАВА**

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ,
ПОВ'ЯЗАНИХ З ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ**

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: студентка IV курсу 12-482 групи
Спеціальності 081 Право
Освітньо-професійної програми «Право»

Шитенкова Єлизавета Володимирівна
Керівник: д.ю.н., професор Стратонов В.М.
Рецензент: адвокат адвокатського бюро
«Юрія Карпухіна» Карпухін Ю.Ю.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Історичні та правові засади дослідження кримінальної відповідальності злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми: міжнародний аспект	7
1.1. Історична ретроспектива розвитку кримінальної відповідальності на території України щодо злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми.....	7
1.2. Нормативно-правові основи протидії торгівлі людьми з врахуванням міжнародних стандартів.....	15
РОЗДІЛ 2. Кримінально-правова характеристика складу кримінального правопорушення, пов'язаного з торгівлею людьми	22
2.1. Об'єктивні ознаки кримінального правопорушення, пов'язаного з торгівлею людьми.....	22
2.2. Суб'єктивні ознаки кримінального правопорушення, пов'язаного з торгівлею людьми.....	32
РОЗДІЛ 3. Кримінально-правові наслідки вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з торгівлею людьми та окремі питання його відмежування від інших суміжних кримінальних правопорушень	40
3.1. Кримінально-правова кваліфікація кримінального правопорушення, пов'язаного з торгівлею людьми.....	40
3.2. Відмежування торгівлі людьми від інших суміжних кримінальних правопорушень: недоліки та пропозиції підвищення ефективності кримінальної відповідальності.....	46
ВИСНОВКИ	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	58

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В умовах розвитку та становлення сучасного суспільства, таке явище як торгівля людьми є одним із найбільш ганебних злочинів міжнародного рівня, який порушує фундаментальні права людини. Суспільна небезпечність даного злочинного діяння проявляється в посяганні на такі невід’ємні права людини як (право на повагу; свободу; особисту недоторканість, а в деяких випадках і на життя). Наразі такий злочин як торгівля людьми став настільки поширений, що не оминув майже жодну країну світу, Україна, на жаль, теж не є винятком.

Після прийняття у 2001 році Кримінального кодексу України (КК України) – на законодавчому рівні було встановлено кримінально-правовий захист свободи особи, передбачивши заборону торгівлі людьми, відповідно до положень ст. 149 «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини», обов’язкова ознака якої була представлена у вигляді переміщення людини через державний кордон. Пізніше, у 2006 дана стаття була викладена в оновленій редакції під назвою «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини», відповідно до якої, як наголошувалось, законодавець врахував більшість міжнародних зобов’язань в частині криміналізації діянь, пов’язаних з торгівлею людьми. Вже 6 вересня 2018 року було прийнято Закон України «Про внесення зміни до статті 149 Кримінального кодексу України щодо приведення у відповідність з міжнародними стандартами». Відтепер ст. 149 КК України має спрощену назву «Торгівля людьми», що є останньою редакцією, діючою по сей день.

Вважаємо, що не дивлячись на подібні зміни та активні зусилля уряду щодо протидії торгівлі людьми, дане питання залишається вагомим проблемою для нашої країни, подолання якої не відповідає в повній мірі закріпленим міжнародним стандартам. Наведене свідчить

про те, що одним із ключових факторів такого положення є, без сумніву, недосконалість правового регулювання протидії цьому кримінальному правопорушенню, що прямо обумовлює актуальність окресленої проблематики та викликає необхідність її поглибленого аналізу.

Проблематикою дослідження кримінально-правових аспектів протидії торгівлі людьми загалом, та питаннями кримінальної відповідальності у цій сфері, зокрема, займалися такі вчені як: Ю.В. Александров, О.І. Анісімов, Ю.П. Аленін, О.М. Бандурка, Ю.В. Баулін, Т.І. Возна, О.О. Володіна, В.В. Голіна, Н.О. Гуторова, І.М. Даньшин, С.Ф. Денисов, Т.А. Денисова, В.А. Козак, В.П. Корж, І.І. Качала, М.Й. Коржанський, А.М. Орлеан, Ю.В. Ореал, В.І. Осадчий, І.Г. Поплавський, В.П. Панова, І.В. Пшеничний, П.П. Сердюк, Є.Л. Стрельцов, М.І. Хавронюк, О.В. Харитонова, Ю.Б. Хім'як, П.Л. Фріс, С.Д. Шапченко та інші.

Разом з тим, сучасних досліджень в частині висвітлення питань кримінальної відповідальності за торгівлю людьми наразі фактично не існує, або ж деякі питання розглядаються фрагментарно.

У зв'язку з цим та враховуючи недосконалу законодавчу регламентацію кримінальної відповідальності за торгівлю людьми, а також суперечливі висновки різних вчених та юристів з приводу певних питань – викликає суттєві проблеми в процесі застосування відповідної кримінально-правової норми на практиці, тим самим не сприяє дієвій протидії торгівлі людьми. Наведене прямо обумовлює актуальність та значимість теми кваліфікаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційну роботу виконано в контексті тематики науково-дослідної роботи кафедри галузевого права факультету бізнесу і права ХДУ «Теорія та практика реформування галузевого законодавства України» (номер державної реєстрації № 0118U006817). Тему кваліфікаційної

роботи затверджено Вченою радою Херсонського державного університету (наказ від 06.04.2021 № 430-Д).

Мета та завдання кваліфікаційної роботи. Мета кваліфікаційної роботи полягає у тому, щоб на підставі теоретичних напрацювань та положень чинного законодавства і міжнародних стандартів надати кримінально-правову характеристику кримінальному правопорушенню, пов'язаного з торгівлею людьми.

Досягнення окресленої мети потребує вирішення низки **завдань**:

– висвітлити історичну ретроспективу розвитку кримінальної відповідальності на території України щодо злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми;

– проаналізувати нормативно-правові основи протидії торгівлі людьми, враховуючи міжнародні стандарти;

– з'ясувати об'єктивні та суб'єктивні ознаки кримінального правопорушення, пов'язаного з торгівлею людьми;

– визначити кримінально-правову кваліфікацію кримінального правопорушення, пов'язаного з торгівлею людьми;

– розглянути відмежування торгівлі людьми від інших суміжних кримінальних правопорушень, а також виявити недоліки та сформулювати пропозиції в частині підвищення ефективності кримінальної відповідальності.

Об'єкт кваліфікаційної роботи – суспільні відносини, які виникають у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення, пов'язаного з торгівлею людьми.

Предмет кваліфікаційної роботи – кримінально-правова характеристика кримінального правопорушення, пов'язаного з торгівлею людьми з врахуванням теоретичних напрацювань, положень кримінального законодавства України, а також міжнародних стандартів.

Методи кваліфікаційної роботи. Основою дослідження виступають традиційні загальнонаукові і спеціально-юридичні методи.

Історико-правовий метод дозволив висвітлити історичну ретроспективу розвитку кримінальної відповідальності на території України щодо злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми. Порівняльно-правовий метод сприяв аналізу нормативно-правових основ протидії торгівлі людьми з врахуванням міжнародних стандартів. Системно-функціональний та формально-юридичний методи комплексно дали змогу здійснити аналіз складу кримінального правопорушення, пов'язаного з торгівлею людьми. Компаративний метод допоміг встановити можливі пропозиції підвищення ефективності кримінальної відповідальності за кримінальне правопорушення, пов'язане з торгівлею людьми в контексті його відмежування від суміжних кримінальних правопорушень. В тому числі під час дослідження мали місце методи аналізу та синтезу, сприяння яких дозволило виокремити погляди вчених з даної проблематики, а також з'ясувати певні особливості правових категорій аналізованого кримінального правопорушення.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дослідженні висновки та пропозиції можна використовувати в подальших дослідженнях окресленого питання, на практиці, а окремі положення та висновки роботи – в процесі підготовки і проведення практичних занять з курсу «Кримінальне право», «Кримінальний процес», «Міжнародне право».

Структура роботи. Кваліфікаційна робота (проєкт) складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

Повний обсяг роботи становить 64 сторінки: основний текст – 57 сторінок, обсяг, що займає список використаних джерел і літератури (53 найменування) – 7 сторінок.

РОЗДІЛ 1
ІСТОРИЧНІ ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ
КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗЛОЧИНІВ,
ПОВ'ЯЗАНИХ З ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ: МІЖНАРОДНИЙ
АСПЕКТ

1.1. Історична ретроспектива розвитку кримінальної відповідальності на території України щодо злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми

Торгівля людьми має давнє історичне коріння, яка тісно взаємопов'язується з такими синонімічними поняттями як рабство та работоргівля. Як різновид бізнесу це злочинне діяння виникло з моменту передбачення товарно-грошових відносин, яке зберігає свій відтінок по сьогоднішні дні, змінюючи та удосконалюючи свої форми [1, с. 13]. Протидія торгівлі людьми, шляхом кримінально-правових засобів в Україні має тривалу та складну історію. У зв'язку з цим, вважаємо за необхідне на початку нашого дослідження заринути до ретроспективи розвитку кримінальної відповідальності щодо злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми.

На наш погляд, розвиток кримінального законодавства з розглядуваного нами питання за доцільно проводити у відповідній періодизації, згідно до якої видавались найбільш визначні кримінально-правові норми щодо злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми.

1. Існування Київської Русі (IX-XIII ст.). На цьому етапі, який можна виокремити як «зародковий», торгівля людьми мала специфічну форму [2, с. 189], в окреслення якої не будемо заглиблюватися, а приділимо увагу саме законодавству про кримінальну відповідальність за дане злочинне діяння цього часового проміжку. Зазначимо, що в цілому рабство як явище в цей період не заборонялося, а щодо поняття

«торгівлі людьми», то воно ще було відсутнім. Проте, певні напрацювання мали місце бути.

Так, відповідно до ст. 61 «Руської правди» (Просторова редакція) вказувалося наступне: «Якщо пан продасть закупа в повні холопи, то боржнику під відсотки свобода у всіх (взятих у борг) грошах, а пану за образу платити 12 гривень штрафу князю» [3]. Звернемо увагу, що продаж холопів, виходячи з цієї статті – не заборонявся. Тобто, рабство могло виступати як санкція у разі невиконання відповідної угоди або скоєння певного злочину.

В свою чергу, згідно до ст. 121 «Руської правди» (Просторова редакція), закріплювалося таке: «якщо холоп скоював крадіжку у будь-кого з вільного населення, то він потрапляв у рабство до того, в кого вкрав, а його пан мав право викупити його назад до себе» [3].

Узагальнюючи, слід вказати, що законодавство Київської Русі, представлено «Руською правдою» значно порушувало права, свободи та інтереси громадян, проте не забороняло, а навпроти, давало можливість торгувати людьми. Звичайно, що основна причина такого криється у тогочасному соціально-політичному та культурному розвитку суспільства.

2. Україна як частина Російської імперії (XVIII – початок XX ст.). За цим періодом слід відмітити проведення Селянської реформи 1861 року, коли скасовується кріпосне право. Відтоді селяни не ставали предметом задля проведення незаконних угод купівлі-продажу, тим самим, людина вже не вважалась як об'єкт права власності [2, с. 190].

Наступним кроком щодо боротьби з торгівлею людьми було видання у 1885 році «Уложення про покарання кримінальні та виправні», ст. 1410 якої передбачала відповідальність за торгівлю людьми з ціллю обернення в рабство, а також за продаж жінок, використовуючи їх з подальшою сексуальною експлуатацією [4, с. 63].

Трохи пізніше, у 1903 році було затверджено «Кримінальні уложення», які на той час вважались чимось інноваційним та досить правильним. Ці положення забезпечували чітке регулювання кримінальної відповідальності в частині незаконного обмеження волі людини, захищаючи особисту свободу громадян [5].

Наприклад ст. 498 Кримінального уложення демонструвала, що винний у позбавленні волі іншої особи міг бути покараним тюремним ув'язненням, а якщо подібні протиправні дії продовжувались більше ніж один тиждень – ув'язненням до виправного будинку. Між тим, було надано роз'яснення до цієї статті про те, що кримінально караним вважалось діяння не тільки тоді, коли мало місце бути застосування фізичного насилля, але й у разі, якщо був факт погрози його застосування [5].

Серед іншого, даний документ передбачав кримінальну відповідальність за торгівлю людьми. Так, відповідно до ст. 501 було зосереджено таке: «винний у продажі або передачі в рабство чи в неволю, або у торгівлі особами-представниками африканської раси, а також особи, які безпосередньо чи опосередковано брали участь у подібній торгівлі, каралися каторгою на строк не більше восьми років або ув'язненням до виправного будинку (залежно від складу злочину)» [5].

Додамо, що в окресленому документі законодавцем окремо виділялися статті щодо незаконного утримання дітей, їх викрадення, також щодо незаконного викрадення незаміжніх жінок.

Узагальнюючи, відмітимо, що Кримінальне уложення 1903 року беззаперечно було провідним нормативним актом тогочасного законодавства. Вперше було розроблено та адаптовано окремий розділ, яким регулювались питання щодо заборони торгівлі людьми, однак, як і будь-яким документом, дане уложення мало низку прогалин та недоліків. Проте, не будемо забувати, що цей документ було

сформованого в епоху, коли існував колоніальний стрій у світі та масово поширювалось таке явище як торгівля людьми.

3. Україна у складі СРСР (XX ст.). Характерною особливістю даного періоду є прийняття великої кількості нормативно-правових актів [2, с. 191].

У 1922 році було прийнято Кримінальний кодекс УРСР (далі – КК). Виходячи з положень ст. 159 КК, встановлено, що насильницьке незаконне позбавлення волі будь-кого, яке здійснюється шляхом затримання (поміщення) його в будь-яке місце – карається позбавленням волі до одного року. Якщо ж дане злочинне діяння передбачало загрозу життя та здоров'ю потерпілого чи мало місце бути мучення, то санкцією наступної ст. 160 – покарання мало вигляд позбавлення волі на строк до 3 років з врахуванням суворой ізоляції [6].

Не менш важливою є ст. 162 КК, за якою викрадення, переховування або підміна чужої дитини з корисливою ціллю, з помсти або іншої особистої причини – карається позбавленням волі на строк до 4 років з врахуванням строгої ізоляції [6].

Загалом, КК УРСР, враховуючи власний аналіз, мав багато недоліків. Перш за все відмітимо, що статей, які б чітко передбачали кримінальну відповідальність за торгівлю людьми – не містилося. По-друге, реалізація тих статей, якими опосередковано заборонялося рабство (торгівля людьми), була досить «розпливчата», про таке свідчать хоча б санкції, які були занадто м'якими. Тож, даний нормативний акт повноцінно не приділяв увагу встановленню кримінальної відповідальності за торгівлю людьми.

Згодом, з 1 липня 1927 року на території нашої країни вводиться в дію оновлена редакція КК УРСР. Глава VI під назвою «Злочини проти життя, здоров'я, свободи і достоїнства особистості» в ст.ст. 155–157 закріплювала норми, якими заборонялося незаконно позбавляти людей волі [7], однак, окреслені норми фактично дублювали положення КК

редакції 1922 року, що прямо свідчить про відсутність кардинальних змін.

Вже у 1960 році приймається наступний КК УРСР [8]. Відмітимо, що цей кодекс до 1998 року не встановлював (порівняно з попередніми КК УРСР), суттєвих змін в частині регулювання кримінальної відповідальності за торгівлю людьми, а тому, деталізувати окремі статті не вбачаємо за доцільне.

Узагальнюю, констатуємо, що за часів існування СРСР – кримінальне законодавство «глобально» не передбачало кримінальну відповідальну за торгівлю людьми, а лише опосередковано. Даний момент пояснюється тим, що в СРСР торгівля людьми у її чистому вигляді не існувала [4, с. 64].

4. Останній період – набуття незалежності України (1991 рік по теперішній час) [2, с. 192]. Одразу зауважимо, що після того як розпався СРСР, в нашій країні до 2001 року продовжував діяти КК УРСР 1960 року [8].

У зв'язку з наведеним, в 1998 році за національним законодавством вперше в обігу з'являється поняття «торгівля людьми», після того як було прийнято Закон України від 24 березня 1998 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін і доповнень до Кодексу про шлюб та сім'ю України» [9], тим самим, законодавець доповнив КК УРСР 1960 року статтею 124-1 «Торгівля людьми». Так, під торгівлею людьми розумілось «відкрите чи таємне заволодіння людиною, пов'язане з законним чи незаконним переміщенням за згодою чи без згоди особи через державний кордон України або без такого для подальшого продажу або іншої оплатної передачі з метою сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, втягнення у злочинну діяльність, залучення в боргову кабалу, усиновлення в комерційних цілях, використання в збройних конфліктах, експлуатації її праці...» [8].

Вже у 2001 році, коли приймається Кримінальний кодекс України (далі – КК України) [10], диспозиція даного злочину принципово змінюється. Відповідно до ч. 1 ст. 149 КК України, що мала назву «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини», під торгівлею людьми осмислювався «продаж, інша оплатна передача людини, а так само здійснення стосовно неї будь-якої іншої незаконної угоди, пов'язаної із законним чи незаконним переміщенням за її згодою або без згоди через державний кордон України для подальшого продажу чи іншої передачі іншій особі (особам) з метою сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, втягнення у злочинну діяльність, залучення в боргову кабалу, усиновлення (удочеріння) в комерційним цілях, використання у збройних конфліктах, експлуатації її праці...» [10].

Ч. 2 ст. ст. 149 КК України передбачала «ті самі дії, вчинені щодо неповнолітнього, кількох осіб, повторно, за попередньою змовою групою осіб, з використанням службового становища або особою, від якої потерпілий був у матеріальній або іншій залежності...» [10].

В свою чергу, у ч. 3 ст. 149 КК України встановлювалася відповідальність за «дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою або пов'язані з незаконним вивезенням дітей за кордон чи неповерненням їх в Україну, або з метою вилучення у потерпілого органів чи тканин для трансплантації чи насильницького донорства, або якщо вони спричинили тяжкі наслідки...» [10].

Як підсумок наведеному та роблячи порівняння КК України 2001 року з усіма вище проаналізованими періодами, можна стверджувати, що у ст. 149 КК України вперше на законодавчому рівні вживається термін «торгівля людьми», в тому числі, дана стаття досить детально демонструє широкий спектр діянь, за вчинення яких встановлювалася кримінальна відповідальність. На наш погляд,

подібний підхід показав, що незалежна Україна вийшла на новий рівень, якому притаманне якісне правове спрямування.

Згодом, а саме 12 січня 2006 року приймається Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за торгівлю людьми та втягнення в заняття проституцією», тим самим, ст. 149 КК України трохи змінює назву – «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини» [11]. Роблячи порівняння цієї редакції з попередньою, можемо прослідкувати, що була криміналізована не лише передача людини з ціллю її експлуатації, але і одержання, що, на наш погляд, є досить коректним напрямом, який дозволив ще більш ефективніше боротися з таким ганебним явищем. Деталізувати змінену статтю не будемо, тільки вкажемо, що з'являється Примітка 1, про що більш детально буде йти мова нижче.

Наостанок зазначимо, що 6 вересня 2018 року приймається Закон України «Про внесення зміни до статті 149 Кримінального кодексу України щодо приведення у відповідність з міжнародними стандартами» [12], яким в останнє змінюється редакція ст. 149 КК України, що залишається чинною по сей день. Відтепер стаття має спрощену назву «Торгівля людьми». Отож, наразі ч. 2 диспозиції щодо торгівлі людиною, яка знаходиться у матеріальній чи іншій залежності – перекинуто до ч. 1 даної статті, а тому, за подібне діяння, відповідно і змінилась санкція, яка тепер становить від 3 до 8 років позбавлення волі, а не як раніше від 5 до 12. З-поміж іншого, тепер за ч. 1 карається і підкуп третьої особи, якою здійснюється контроль потерпілого для того, щоб отримати згоду на його експлуатацію. В свою чергу, ч. 3 передбачає тепер покарання, зокрема, за дії, що згадуються у ч.ч 1,2, «вчинені щодо неповнолітнього його батьками, усиновителями, опікунами чи піклувальниками» [10].

Також відбулися зміни у Примітці до окресленої статті. Так, у ч.1 під експлуатацією людини слід розуміти не тільки (як раніше) сексуальну експлуатацію, примусову працю, рабство, примусову вагітність тощо, але й і «примусове переривання вагітності, примусове одруження, примусове втягнення у зайняття жебрацтвом» [10]. У ч. 3 примітки тепер вказується, що «відповідальність за вербування, переміщення, переховування, передачу або одержання малолітнього чи неповнолітнього за цією статтею настає» [10] (а не має наставити, як-то було за попередньою редакцією) «незалежно від того, чи вчинені такі дії з використанням примусу, викрадення, обману, шантажу чи уразливого стану зазначених осіб або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, використання службового становища, або особою, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності, або підкупу третьої особи, яка контролює потерпілого, для отримання її згоди на експлуатацію людини» [10] (що також розширено за останньою редакцією).

Роблячи проміжний висновок, відмітимо, що осучаснена ст. 149 КК України – це беззаперечно одна з найвдаліших кримінально-правових норм за усю історію українського законодавства в частині регулювання кримінальної відповідальності за торгівлю людьми, проте, вона також не бездоганна та містить ряд прогалин, про які буде згадуватися в процесі подальшого дослідження.

Отже, роблячи висновок з викладеного, зазначимо, що нами представлено історичну ретроспективу розвитку кримінальної відповідальності на території України щодо злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, враховуючи відповідну періодизацію, за якою прослідковується поява перших норм та остаточне прийняття КК України незалежної держави з усіма ключовими змінами, діючими по сьогоднішній день в частині передбачення кримінальної відповідальності за торгівлю людьми. Тож, періодизація має наступний

вигляд: 1) існування Київської Русі (IX-XIII ст.); 2) Україна як частина Російської імперії (XVIII – початок XX ст.); 3) Україна у складі СРСР (XX ст.); 4) набуття незалежності України (1991 рік по теперішній час).

1.2. Нормативно-правові основи протидії торгівлі людьми з врахуванням міжнародних стандартів

На сьогоднішній день торгівля людьми – це загострена проблема для всього світу. Про таке свідчить стурбованість міжнародної спільноти щодо ситуації, яка склалася, у зв'язку з чим, на протязі останнього століття було прийнято ряд конвенцій, пактів та протоколів з метою регулювання даного питання. Заходи стосовно протидії торгівлі людьми мають базуватися на основі ефективного вітчизняного законодавства, прийняття якого відбувається з врахуванням загальноприйнятих норм міжнародного характеру. Враховуючи те, що нині в Україні існує проблематика в частині реалізації міжнародних стандартів в межах розглядуваного нами питання, а тому, в даному підрозділі кваліфікаційної роботи необхідним є приділення уваги стану реалізації міжнародних стандартів, на підставі яких буде висвітлено нормативні основи, що сформовано в нашій країні.

Насамперед, слід відмітити, що в історичному аспекті вагому роль у формуванні сучасної системи правового регулювання щодо протидії злочинам, пов'язаних з торгівлею людьми відігравали міжнародні конвенції в частині скасування рабства, а також засудження діяльності, яка має відношення до торгівлі людьми. Так, першою Конвенцією про рабство від 25 вересня 1926 року визначалось, що рабство – це становище людини, над яким здійснюються атрибути права власності. Згодом, Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) приймається Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми та експлуатацією проституції третіми особами. У даному документі

робиться акцент на тому, щоб здійснювати сексуальну експлуатацію, а також використовувати жінок у проституції та сексуальній індустрії. В свою чергу, Конвенція ООН від 18 грудня 1979 року про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та Пекінська декларація від 15 вересня 1995 року – спрямовані на те, щоб вдосконалювати міжнародну співпрацю у протидії торгівлі людьми. За цими документами торгівля жінками є злочином, який вимагає переслідування [13, с. 34].

Продовжуючи, важливим є виокремлення Декларації європейських рекомендацій з ефективних заходів щодо запобігання боротьби з торгівлею жінками, прийнятої від 24 квітня 1997 року. Її мета – підтримувати подальші дії в частині попередження торгівлі людьми та надавати необхідну допомогу жертвам торгівлі. Слід зазначити і те, що цим документом передбачаються додаткові види покарання та заходи адміністративного спрямування (конфіскація; вилучення доходів і власності торговця людьми, тощо) [14].

Далі слід вказати, що фундаментом протидії торгівлі людьми є норми міжнародного законодавства. Так, Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 року закріплює таку мету, яка полягає у «сприяттві співробітництву в справі більш ефективного попередження транснаціональної організованої злочинності та боротьби з нею» [15] (ст. 1 Конвенції).

Також 15 листопада 2000 року резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї прийнятий Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї [16], який доповнює вказану вище Конвенцію.

Основні цілі цього Протоколу полягають у: «а) попередженні торгівлі людьми і боротьбі з нею, приділяючи особливу увагу жінкам і дітям; б) захисті та допомозі жертвам такої торгівлі при повній повазі

їхніх прав людини; с) заохоченні співробітництва між Державами учасницями в досягненні цих цілей» [16] (ст. 2 Протоколу).

Також згідно до цього Протоколу вперше на міжнародному рівні закріплюється поняття «торгівля людьми», яке означає «здійснювані з метою експлуатації вербування, перевезення, передачу, приховування або одержання людей шляхом загрози силою або її застосування або інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або уразливістю положення, або шляхом підкупу, у вигляді платежів або вигод, для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу. Експлуатація включає, як мінімум, експлуатацію проституції інших осіб або інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю або послуги, рабство або звичаї, подібні з рабством, підневільний стан або вилучення органів» [16] (п. а ст. 3 Протоколу).

З метою продовження, зауважимо, що стандарт криміналізації злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми прослідковується у Рамковому рішенні ради ЄС від 19 липня 2002 року «Про боротьбу з торгівлею людьми» (2002/629/JHA), яким відмічається відповідне поняття та закріплюється максимальний термін покарання для злочинців, які причетні до торгівлі людьми, а також кримінальна відповідальність до юридичних осіб [17].

Проблематика торгівлі людьми також відображається в Рамковому рішенні Ради ЄС про боротьбу із сексуальною експлуатацією дітей і дитячою порнографією (2004/68/JHA), прийнятому 22 грудня 2003 року. Дане рішення характеризується тим, що за рахунок засобів кримінальної відповідальності посилюється захист дітей і суспільства загалом від злочинів, пов'язаних із сексуальною експлуатацією. Також цим документом закріплюється змістовна характеристика сутнісних ознак щодо таких злочинів і передбачаються санкції, які слугують мінімальним стандартом кримінальної відповідальності на всій території Європейського Союзу (ЄС) [18].

На теперішній час політика ЄС щодо протидії торгівлі людьми врегульована Директивою 2011/36/ЄС Європейського Парламенту та Ради ЄС від 5 квітня 2011 року «Про попередження і боротьбу з торгівлею людьми та захист жертв, що замінює Рамкове Рішення Ради 2002/629/ЖНА» [19]. За цією директивою передбачаються мінімальні норми, які мають відношення до визначення кримінальних правопорушень та санкцій за сферою торгівлі людьми. Також виходячи з положень даної директиви, держави-члени ЄС застосовують усі необхідні заходи, аби забезпечити караність таких умисних дій як (вербування, перевезення, передача, приховування або одержання осіб, у т.ч. обмін або передача контролю над такими особами, з ціллю подальшої експлуатації). Подібного роду дії можуть вчинятися на підставі погрози застосування сили (примусу), викрадення, обману, зловживання владою, тощо [19].

Насамкінець, окремо виділимо, на нашу думку, найважливіший міжнародний документ, а саме Конвенцію Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми, ухвалену 16 травня 2005 року. Даним документом, виходячи з положень ст. 28 передбачено захист жертв, свідків та осіб, які співпрацюють з судовими органами та захист «від імовірної помсти або залякування, особливо під час та після розслідування й кримінального переслідування правопорушників» [20]. За цим документом торгівля людьми означає «найм, перевезення, передачу, приховування або одержання осіб шляхом погрози або застосування сили чи інших форм примусу, насильницького викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або ж безпорадним станом, або наданням чи отриманням плати чи вигоди для досягнення згоди особи, яка має владу над іншою особою, з метою експлуатації. Експлуатація включає в себе, принаймні, експлуатацію проституції інших осіб чи інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю чи

послуги, рабство чи подібну до рабства практику, поневолення або вилучення органів» [20] (ст. 4 Конвенції).

Беручи до уваги вищенаведене, зауважимо, що окреслений перелік міжнародних документів не вичерпується. Нами було відмічено по більшій частині лише ті, які є частиною вітчизняного законодавства України.

Переходячи безпосередньо до аналізу нормативно-правового забезпечення вітчизняного законодавства, відмітимо, що першоджерелом у правовому регулюванні протидії злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми є вищий Закон країни – Конституція України. Так, Конституцією України встановлено, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [21] (ст. 3). Поряд з цим варто вказати, що у відповідних статтях Конституції України відтворюється низка конституційних норм, які пов'язуються із захистом життя, здоров'я, прав та законних інтересів, тощо. Звернемо увагу на деякі з них, зокрема: «кожна людина має невід'ємне право на життя» [21] (ст. 27); «кожен має право на повагу його гідності» [21] (ст. 28); «кожна людина має право на свободу й особисту недоторканність» [21] (ст. 29).

Отже, на нашу думку, Конституція України виступає як юридичний базис щодо протидії злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми.

З метою продовження вкажемо на основоположний в межах нашого дослідження КК України [10], яким визначається поняття кримінального правопорушення та конкретні склади кримінальних правопорушень, в тому числі й торгівлі людьми, тим самим формується фундамент та умови, щоб їх виявляти та розслідувати.

В свою чергу, норми Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [22] також є вагомим провідником щодо протидії злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, оскільки вони

передбачають умови та встановлюють вимоги стосовно проведення розслідування в цілому, та проведення окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема. Окрім цього, положення КПК України закріплюють підстави та умови в частині проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які є необхідні в практичній діяльності Національної поліції України, аби ті протидіяли торгівлі людьми.

В контексті наведеного слід виокремити чинний Закон України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року, відповідно до якого поліція є центральним органом виконавчої влади за сферою протидії злочинності та який передбачає основоположні повноваження поліції, які використовуються з ціллю – оперативно забезпечувати (виявляти) та розслідувати кримінальні правопорушення, пов'язані з торгівлею людьми. До таких повноважень слід відносити: оперативно-розшукову діяльність; вжиття заходів з ціллю – виявляти та припиняти кримінальні правопорушення; виявляти причини та умови, що сприяють їх учиненню; здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень, в межах встановленої законом компетенції тощо [23].

Останнім для огляду є Закон України «Про протидію торгівлі людьми» від 20 вересня 2011 року [24], який значно наблизив вітчизняне законодавство до найкращих міжнародних стандартів за цією сферою.

«Цей Закон визначає організаційно-правові засади протидії торгівлі людьми, гарантуючи гендерну рівність, основні напрями державної політики та засади міжнародного співробітництва у цій сфері, повноваження органів виконавчої влади, порядок встановлення статусу осіб, які постраждали від торгівлі людьми, та порядок надання допомоги таким особам» [24] (преамбула вищенаведеного Закону).

У цьому законі також закріплено низку інноваційних положень, які відносяться до захисту потерпілих від торгівлі людьми. Як приклад: «з метою ефективної допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми, та їх захисту створюється Національний механізм взаємодії

суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми» [24] (ч. 1 ст. 13 вищенаведеного Закону).

Боротьба з торгівлею людьми визначена як «система заходів, що здійснюються в рамках протидії торгівлі людьми, спрямованих на виявлення злочину торгівлі людьми, у тому числі незакінченого, осіб, які від цього постраждали, встановлення фізичних/юридичних осіб – торгівців людьми та притягнення їх до відповідальності» [24] (ст. 1 вищенаведеного Закону).

В цілому, маємо підсумувати про те, що вітчизняні кримінально-правові норми щодо торгівлі людьми є узгодженими з міжнародними стандартами. В той же час, окреслені норми потребують подальших перспектив удосконалення з ціллю – гармонізувати та привести їх у повному об'ємі до відповідності з міжнародними стандартами.

Таким чином, завершуючи проаналізований підрозділ дослідження, констатуємо, що нами було висвітлено стан реалізації міжнародних стандартів щодо протидії злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, представлених у вигляді міжнародних нормативно-правових актів та на цій підставі окреслено відповідну нормативно-правову основу вітчизняного законодавства, яка загалом узгоджується з міжнародними стандартами.

РОЗДІЛ 2

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНОГО З ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ

2.1. Об'єктивні ознаки кримінального правопорушення, пов'язаного з торгівлею людьми

Гарантія дієвої протидії торгівлі людьми, перш за все, полягає у правильному встановленні сукупності об'єктивних та суб'єктивних ознак вчиненого кримінального правопорушення. У зв'язку з цим, даний розділ пропонуємо присвятити цьому питанню, розпочинаючи по традиції з об'єктивних ознак.

Фактичне встановлення об'єкта, на який посягає суспільно небезпечне діяння є фундаментальним в процесі проведення кримінально-правової кваліфікації будь-якого кримінального правопорушення. В цьому контексті О.В. Ус аргументовано вказував, що «значення об'єкта складу злочину для кримінально-правової оцінки вчиненого діяння полягає в тому, що він: 1) надає можливість з'ясувати склад злочину та підставу кримінально-правової оцінки вчиненого діяння; 2) відображає сутність вчиненого злочину, його суспільну небезпечність; 3) визначає відмежування злочину від інших суміжних злочинів та правопорушень» [25, с. 149-150].

Враховуючи відсутність поняття об'єкту кримінального правопорушення за кримінальним законодавством України, виокремимо, на нашу думку, досить вдалу позицію з приводу цієї дефініції М.С. Таганцева, який вважав, що «кримінально караним визнається діяння, що посягає на юридичну норму в її реальному бутті і заборонене законом під страхом покарання» [26, с. 440]. Представлене поняття об'єкта злочину відмічається системними зв'язками між

кримінально-правовою охороною та цінністю відповідного порядку суспільних відносин, які при існуванні встановлених законом підстав, так би мовити, звертають на себе увагу в аспекті кримінально-правового захисту, що означає потребу кримінально-правової протидії таким діям як торгівля людьми.

З прив'язкою наведеного, вважаємо обґрунтованим підхід щодо встановлення об'єкту кримінального правопорушення, за якого загальним (родовим) об'єктом є встановлений в Україні порядок суспільних відносин, охорона яких передбачена законом України про кримінальну відповідальність. В даному аспекті, на думку І.І. Чугуникова: «саме особливості родового об'єкта дозволяють провести науково обґрунтовану класифікацію всіх злочинів та відповідних кримінально-правових норм, тобто об'єднати їх в межах конкретних розділів КК, якими закріплена відповідальність за посягання на тотожні або однорідні суспільні відносини» [27]. Тобто, виходячи з назви розділу III Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності», родовими об'єктами, відповідно, виступають воля, честь та гідність особи, в тому числі за ст. 149 КК України (торгівля людьми).

І.І. Качала вважає, що «усі злочини, передбачені III розділом Особливої частини КК, своїми родовими та безпосередніми об'єктами мають волю, честь та гідність особи» [28]. Беручи до уваги дану позицію, зробимо акцент на характеристиці безпосереднього об'єкту кримінального правопорушення, пов'язаного з торгівлею людьми. Слушним видається доведення Т.Н. Ануфрієва, який під об'єктом незаконного позбавлення волі розуміє «суспільні відносини, що охороняють свободу особи. Додатковим об'єктом може виступати життя та здоров'я людини» [29, с. 102]. Тож, в цій прив'язці, на нашу думку, незаконне позбавлення волі можна вважати як безпосередній об'єкт кримінального правопорушення, пов'язаного з торгівлею людьми.

Однак, існує також досить цікава позиція в юридичній літературі, зокрема, зазначається, що «основним безпосереднім об'єктом торгівлі людьми є честь і гідність особи, а також – крім випадків, коли угода, об'єктом якої є людина, укладається за згодою цієї ж особи, – воля особи» [30, с. 359]. Між тим, серед вчених не існує єдиного бачення на безпосередній об'єкт торгівлі людьми. Одними він вбачається як фізична свобода та особиста недоторканність, іншими як воля та гідність людини [31, с. 287].

Отже, взявши до уваги вищенаведені міркування, вважаємо, що безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, пов'язаного з торгівлею людьми слід вважати порядок суспільних відносин, за рахунок якого забезпечуються основні гарантії особистої свободи та недоторканності особи в контексті свободи вільного стану людини.

Насамкінець, в площині аналізу об'єкту, зазначимо, що його обов'язковою складовою є предмет. Так, предметом за ст. 149 КК України вважається людина. Ні труп людини, ні її органи не можуть бути предметом розглядуваного кримінального правопорушення. Тому намагання вчинити діяння, передбаченого ст. 149 КК України щодо мертвої людини може кваліфікуватися тільки як замах на торгівлю людиною (мається на увазі, якщо винна особа не усвідомлювала того, що людина вже померла) [30, с. 364].

Переходячи безпосередньо до аналізу об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, пов'язаного з торгівлею людьми, відмітимо, що ця складова проявляє його зовнішній вираз та характеризує насамперед діяння як комплексну дефініцію суспільно небезпечної дії (бездіяльності), що є невід'ємною ознакою будь-якого злочинного діяння, в тому числі за торгівлю людьми. Г.В. Чеботарьова визначає об'єктивну сторону складу злочину як «систему передбачених кримінальним законом ознак, які характеризують зовнішній бік

посягання особи на суспільні відносини та є предметом її оцінки» [32, с. 253].

Додамо, що об'єктивна ознака складу кримінального правопорушення є чи не найважливішим складником для практичної діяльності правоохоронних органів.

Тож, діяннями, які виступають об'єктивною ознакою в межах розглядуваної ст. 149 КК України законодавець, виходячи з ч.1: «торгівля людиною, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням примусу, викрадення, обману, шантажу, матеріальної чи іншої залежності потерпілого, його уразливого стану або підкупу третьої особи, яка контролює потерпілого, для отримання згоди на його експлуатацію...» [10], називає наступні: 1) торгівля людиною; 2) вербування; 3) переміщення; 4) переховування; 5) передача та одержання людини. Охарактеризуємо кожне з діянь більш детально, наводячи конкретні приклади з судової практики.

1. Торгівля людиною позиціонує дії з купівлі-продажу людини, характером яких є передача (отримання) людини за грошову винагороду. Окреслена форма вважається закінченою з моменту як було передано (отримано) людину та отримано (передано) хоча б частково грошову винагороду [33, с. 18].

З судової практики прикладом випадку оплатної передачі людини може послугувати вирок Апеляційного суду Київської області, який встановив, що «ОСОБА_2 маючи на меті умисел на незаконне збагачення та не маючи наміру піклуватися про свого малолітнього сина ОСОБА_4, вирішила підшукати особу для здійснення незаконної угоди купівлі-продажу, об'єктом якої мав стати її малолітній син. Реалізуючи свій злочинний умисел, направлений на здійснення незаконної безповоротної передачі свого малолітнього сина ОСОБА_2 здійснила незаконний продаж малолітньої дитини, а саме передала власного

малолітнього сина ОСОБА_4 (ІНФОРМАЦІЯ_4), ОСОБА_7, за що отримала від останньої грошову винагороду в розмірі 35 000 (тридцять п'ять) тисяч доларів США, що згідно офіційного курсу Національного банку України на 25 жовтня 2017 року становить 933100 (дев'ятсот тридцять три тисячі сто) гривень» [34].

2. Вербування людини слід вважати запрошенням на підставі домовленості осіб для їх участі в певних видах діяльності, будь-то збройний конфлікт, будь-то насильницькі дії, тощо. Вербування може проводитись як по телефону, так за допомогою мережі Інтернет, шляхом листування у соціальних мережах [35, с. 123].

Прикладом судової практики щодо вербування можуть слугувати дії ОСОБА_1, метою яких було наполегливо переконати ОСОБА_3 поїхати до м. Кумбургаз (Туреччина), щоб надавати іншим особам послугу сексуального характеру, отримуючи за це грошову винагороду, іншими словами – проституцією. Змістовне наповнення такого переконання полягало у завірянні ОСОБА_3 про таку діяльність, яка буде безпечною та вигідною, а її прибутковість дасть змогу в подальшому комфортно проживати на території України, ні в чому собі не відмовляючи та виховуючи свою малолітню дитину [36] (з наших слів).

3. Переміщення людини передбачає дії, що спрямовуються на зміну місця її перебування. Як правило переміщення здійснює вербувальник, але це можуть бути й інші особи. Частіше за все таке переміщення відноситься до перетину кордону, однак може відбуватися в межах країни [35, с. 124]. Позитивним нововведенням останньої редакції ст. 149 КК України є те, що переміщення – це факультативна ознака торгівлі людьми, тобто переміщення є закінченим злочинним діянням після того, як зміниться місце перебування людини [30, с. 401].

Із прикладу судової практики можна навести наступний. Глухівський міськрайонний суд Сумської області визнав переміщенням

дії ОСОБА_7, що передбачали бронювання місця в маршрутному таксі для ОСОБА_6 і організації переміщення потерпілої на територію РФ через пункт пропуску «Бачівськ», де її зустріли інші співучасники, перемістивши в м. Тверь [37] (з наших слів).

4. Переховування людини характеризується влаштуванням особи у деяких приміщеннях, транспортних засобах, безлюдних територіях, тощо, забезпечуючи такій особі підробку документів, а також проведення пластичних операцій з метою зміни зовнішності [35, с. 126].

Приклад такої форми також надається судовою практикою. Так, дії ОСОБА_11, якою у складі організованої групи разом з ОСОБА_6 та ОСОБА_3 – було переміщено особу в будинок, місцезнаходження якого в районі Волинської області, де вони усі разом, розподіливши ролі та попередньо розробивши план, переховували ОСОБА_9, що призвело до обмеження його фізичних контактів з іншими особами [38] (з наших слів).

5. Передача та одержання людини передбачають встановлення фактичного контролю над місцем, в якому вона перебуває, над свободою руху, позбавляючи її можливості вільно пересуватися після того, як було здійснено купівлю-продаж щодо неї [35, с. 127]. Практичний приклад по даній формі окреслювався вище.

Враховуючи наведене та з метою продовження, слід зазначити, що обов'язковою ознакою для розглянутих нами форм торгівлі людьми є вчинення даних дій за рахунок наступних способів альтернативного характеру: «з використанням примусу, викрадення, обману, шантажу, його уразливого стану або підкупу третьої особи» [10] (ч. 1 ст. 149 КК України). Також розглянемо їх більш ґрунтовно.

1. Примус за кримінальним правом передбачає в собі такі види як фізичний та психічний. Фізичним примусом є той, що чинить протиправний фізичний вплив на людину (фізична сила, нанесення ударів, тілесні ушкодження, тощо), з ціллю – примусити людину

вчиняти певні дії. Психічний примус виражається в погрозі до застосування особі фізичного насильства; знищення чи пошкодження майна, тощо [35, с. 140]. При цьому, враховуємо, що застосування в процесі здійснення злочинного діяння у вигляді насильства чи погрози – свідчить про потребу кваліфікувати подібне за ч. 2 ст. 149 КК України: «дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо неповнолітнього або щодо кількох осіб, або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища, або поєднані з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого чи його близьких, або з погрозою застосування такого насильства...» [10] та ч. 3 ст. 149 КК України: «дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені щодо неповнолітнього його батьками, усиновителями, опікунами чи піклувальниками, або вчинені щодо малолітнього, або організованою групою, або поєднані з насильством, небезпечним для життя або здоров'я потерпілого чи його близьких, або з погрозою застосування такого насильства, або якщо вони спричинили тяжкі наслідки...» [10].

2. Під викраденням людини слід розуміти умисне протиправне заволодіння нею, використовуючи будь-які способи, а також поєднуючи її переміщення з місця перебування [35, с. 141] (про що вже йшла мова).

3. Обман як спосіб вчинення кримінального правопорушення полягає в «умисному введенні в оману іншої особи або підтримуванні вже наявної у неї оманливої уяви шляхом передачі інформації, що не відповідає дійсності, або замовчування про різні факти, речі, явища і таке інше з метою схилити цю особу до певної поведінки» [35, с. 142]. Відмітимо, що характерною особливістю для торгівлі людьми з ціллю експлуатації праці є повідомлення неправдивої інформації стосовно змоги працевлаштуватися за кордоном та з можливістю в будь-який час повернутися в Україну.

4. Шантажем можна вважати психологічне насильство, яке характеризується погрозою розголошувати відомості, які потерпілий або його близькі хочуть зберегти у таємниці. Подібні відомості можуть мати відношення як до поведінки потерпілої особи (його родичів), так і інших життєвих обставин, до яких хтось із них є причетним. Окрім того, відомості можуть бути такі, що ганьблять потерпілого [35, с. 143].

Наведене підтверджується прикладом з судової практики. Вироком Комінтерновського районного суду м. Харкова було з'ясовано, що шантаж, будучи способом вербування, переміщення, переховування, передачею (одержанням) людини мав на меті розголошення відомостей близьким та родичам ОСОБА_11 в соціальній мережі «Вконтакте» на сторінці ОСОБА_11, інформація яких містила надання сексуальних послуг задля заробітку на життя [39] (з наших слів).

5. «Під уразливим станом особи слід розуміти зумовлений фізичними чи психічними властивостями або зовнішніми обставинами стан особи, який позбавляє або обмежує її здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, приймати за своєю волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям, збіг тяжких особистих, сімейних або інших обставин» [10] (п. 2 Примітки ст. 149 КК України). Подібний стан, як свідчить правова доктрина, може бути спричинений психічними властивостями (певні захворювання, розлади, відхилення у психічній діяльності, тощо) та фізичними властивостями (неможливість чинити супротив незаконним діям по причині фізичної хвороби, фізичних вад, тощо), а також зовнішніми чинниками (доведення особи до несвідомого стану через застосування засобів снодійного або наркотичного характеру) [35, с. 146].

Прикладом судової практики щодо уразливого стану може послугувати вирок Ленінського районного суду м. Миколаєва, за яким суд з'ясував, що ОСОБА_8, використовуючи уразливий стан ОСОБА_5

завербувала його, щоб той займався жебракуванням на її користь [40] (з наших слів).

Відмічаючи останнє формулювання п. 2 Примітки ст. 149 КК України «збіг тяжких особистих, сімейних або інших обставин» [10], слід додати, що тут мається на увазі якась безвихідна ситуація (терміново потрібна велика сума грошей на лікування близької родини; втрата постійного місця роботи або житла, тощо).

В контексті наведеного приклад судової практики може бути наступним. Вироком Приморського районного суду м. Одеси було встановлено, що ОСОБА_1 з прямим умислом, з ціллю завербувати ОСОБА_3, аби використовувати її задля сексуальної експлуатації, скористувалась її уразливим станом, який полягав у скрутному матеріальному становищі [41] (з наших слів).

Додамо, що в комплексі таких обставин, людина змушена погоджуватись на явно не вигідні для неї умови. Більш того, важливим є те, що згода людини на її подальшу експлуатацію, що була отримана з врахуванням уразливого стану, не виключає настання кримінальної відповідальності, адже, виходячи з п. 3 примітки до ст. 149 КК України: «відповідальність за вербування, переміщення, переховування, передачу або одержання малолітнього чи неповнолітнього за цією статтею настає незалежно від того, чи вчинені такі дії з використанням примусу, викрадення, обману, шантажу чи уразливого стану зазначених осіб або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, використання службового становища, або особою, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності, або підкупу третьої особи, яка контролює потерпілого, для отримання її згоди на експлуатацію людини» [10].

6. Підкуп третьої особи полягає у контролюванні потерпілого, щоб отримати згоду на його експлуатацію. Тобто, в даному контексті таке

можна вважати як пропозицію, обіцянку або надання грошових коштів для отримання такої згоди [35, с. 148].

Зауважимо, що підкуп третьої особи (як новела ст. 149 КК України) в аспекті дії об'єктивної сторони розглядуваного нами кримінального правопорушення, на нашу думку, є невдалим формулюванням для вітчизняного законодавства, що значно ускладнює конструкцію ст. 149 КК України. З цього приводу досить правильно є позиція А.М. Орлеана, який висловлювався стосовно внесення даної ознаки до складу цього кримінального правопорушення: «в міжнародних документах йдеться на про якусь нецікаву для цієї ситуації третю особу, а саме про одного із суб'єктів злочину, який контролює та передає за плату жертву. Та й взагалі, ідея зазначення в диспозиції статті КК суб'єкта злочину як третьої особи виглядає цілковитим нонсенсом» [30, с. 561]. Погоджуємось з таким твердженням та наголосимо, що виникає питання стосовно визначення «третьої особи, яка підкупується та контролює потерпілого». Якими повноваженнями наділяється ця особа, аби здійснювати контроль за іншою особою? До кінця не є зрозумілим. Подібне може негативно відобразитись на кваліфікації цього моменту та в результаті – впливати на неоднорідну судову практику.

Узагальнюючи аналіз об'єктивної сторони кримінального правопорушення, пов'язаного з торгівлею людьми, констатуємо, що даному злочинному діянню притаманна обов'язкова ознака у формі дії, яка відмічається активною поведінкою суб'єкта цього злочину та спрямовується на те, щоб позбавити (обмежити) особисту свободу особи.

Як висновок, необхідно вказати, що здійснивши аналіз об'єктивних ознак кримінального правопорушення, пов'язаного з торгівлею людьми, було встановлено, що родовим об'єктом відповідно до ст. 149 КК України виступають воля, честь та гідність особи. В свою

чергу, безпосереднім об'єктом даного злочинного діяння слід вважати порядок суспільних відносин, за рахунок якого забезпечуються основні гарантії особистої свободи та недоторканності особи в контексті свободи вільного стану людини. Разом з тим, предметом цього кримінального правопорушення як обов'язкової ознаки об'єкту слід вважати людину (ні труп людини, ні її органи не можуть бути предметом розглядуваного кримінального правопорушення).

Об'єктивна сторона за торгівлі людьми чітко прослідковується в ч. 1 ст.149 КК України.

2.2. Суб'єктивні ознаки кримінального правопорушення, пов'язаного з торгівлею людьми

Здійснивши аналіз об'єкту та об'єктивної сторони кримінального правопорушення, пов'язаного з торгівлею людьми, необхідно також приділити увагу двом іншим обов'язковим суб'єктивним ознакам – суб'єкту та суб'єктивній стороні.

Перш ніж переходити до аналізу суб'єкта розглядуваного нами кримінального правопорушення, зазначимо, що О.М. Костенко, оперуючи положенням принципу соціального натуралізму, осмислює суб'єкта злочину як «особу, здатну вчинити злочин, тобто виявити свою волю і свідомість, які набрали форму комплексу сваволі та ілюзій у виді передбаченого КК діяння» [42, с. 240]. Виходячи з наданого визначення, можемо припустити, що суб'єктом злочинного діяння за торгівлю людьми може бути особа, яка здатна вчинити незаконне позбавлення (обмеження) особистої недоторканності потерпілого.

Продовжуючи, відмітимо, що за КК України також надається визначення суб'єкта кримінального правопорушення, під яким розуміється «фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне

правопорушення у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність» [10] (ч. 1 ст. 18 КК України).

Відповідно до ознак загального суб'єкта відноситься вік і осудність. «Кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося шістнадцять років» [10] (ч. 1 ст. 22 КК України). В межах нашого кримінального правопорушення необхідно прив'язувати саме такого суб'єкта. Адже існує перелік статей, за якими кримінальна відповідальність може наставати з 14 років [10] (ч. 2 ст. 22 КК України).

В свою чергу, «осудною визнається особа, яка під час вчинення кримінального правопорушення могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними» [10] (ч. 1 ст. 19 КК України).

Отже, суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого у ст. 149 КК України є фізична осудна особа, якою на момент вчинення злочинного діяння досягнуто 16 років. Аналізуючи ч. 1 ст. 149 КК України, такими суб'єктами можуть бути: 1) фізична осудна особа, яка займається торгівлею людьми (тут фігурантами є особа, яка безпосередньо торгує людиною та особа, яка має намір отримати людину для подальшої експлуатації); 2) фізична осудна особа, якою вчиняються (за умови наявної мети – експлуатації людини), дії у вигляді «вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини»; 3) фізичні особи за останньою редакцією від 2018 року (батьки, усиновителі, опікуни чи піклувальниками), які вчиняють вищенаведені дії до неповнолітньої та малолітньої особи [10; 30, с. 461].

Ведучи мову про спеціального суб'єкта розглядуваного нами кримінального правопорушення, зауважимо, що він має місце бути, виходячи з ч. ч 2,3 ст. 149 КК України, в яких чітко прослідковується наявність таких його ознак: «за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища; або організованою групою» [10].

Отже, диференціація кримінальної відповідальності у кримінальних правопорушеннях проти особи загалом та за торгівлю людьми, зокрема – може бути забезпечена тільки, якщо встановлено відповідальність загального та спеціального суб'єкта цього злочинного діяння, залежно від характеру об'єктивної сторони [43, с. 90].

Переходячи безпосередньо до висвітлення суб'єктивної сторони, відзначимо, що цей елемент встановлює психічне відношення винної особи до порушення права на особисту свободу та недоторканність потерпілого. Обов'язкова та невід'ємна ознака даного елемента є вина. Як вказує М.О. Федорова: «вина досліджується у межах різних юридичних наук. Це зумовлено тим, що вина є так званим міжгалузевим правовим інститутом і зазначене поняття вживається в нормативно-правових актах різних галузей права» [44, с. 141].

За КК України «виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності» [10] (ч. 1 ст. 23 КК України).

З урахуванням наведеного, видається за можливе вказати, що кримінальне правопорушення, пов'язане з торгівлею людьми характеризується виною у формі прямого умислу, коли особою усвідомлюється суспільно небезпечний характер вчиненого нею діяння, а також передбачаються його суспільно небезпечні наслідки і бажання їх настання. В аспекті сказаного, необхідно визнати переконливу позицію Ю.В. Ореала стосовно вольового моменту вини, який говорив, що «воля, представляючи собою практичну сторону свідомості, полягає в регулюванні людської діяльності шляхом прийняття в кожному конкретному випадку рішення вчинити певні дії або утриматися від них. Вольове регулювання це свідоме спрямування розумових і фізичних зусиль на прийняття рішення, потім на досягнення поставлених цілей, усунення перешкод» [45, с. 116]. Підтримуємо цю позицію та додамо,

що вольова складова умислу через конструкцію ст. 149 КК України визначається та обмежується тільки ставленням суб'єкта до суспільно небезпечного діяння у вигляді тих альтернативних дій, що закріплені за відповідною частиною ст. 149 КК України та які фактично вчиняються. Іншими словами, вина особи, якою вчиняється кримінальне правопорушення за ст. 149 КК України – це вияв волі й свідомості особи у вчиненні тих діянь, що передбачені відповідними частинами окресленої статті.

З метою продовження, слід вказати на такі факультативні ознаки суб'єктивної сторони як мета та мотив. В межах ст. 149 КК України дані ознаки виступають як кваліфікуючі ознаки, виступаючи так званими засобами диференціації відповідальності за торгівлю людьми.

Відмітимо, що загалом у кримінальних правопорушеннях проти особистої свободи та недоторканності диференціація кримінальної відповідальності, як правило, проводиться у взаємозв'язку з визначенням спеціальної мети, досягнути якої можливо від спрямування суспільно небезпечної дії. Так, І.І. Качала доводить, що «торгівля людьми характеризується як первинною метою (продаж потерпілого, інша оплатна передача його іншій особі або особам), так і вторинною, або кінцевою (сексуальна експлуатація людини, використання її в порнобізнесі, втягнення в злочинну діяльність, залучення в боргову кабалу, всиновлення (удочеріння) в комерційних цілях, використання у збройних конфліктах, експлуатація її праці)» [28].

У ст. 149 КК України обов'язковою умовою торгівлі людьми є спеціальна мета – експлуатація людини, під якою «слід розуміти всі форми сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, примусову працю або примусове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан, залучення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, всиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусову вагітність або

примусове переривання вагітності, примусове одруження, примусове втягнення у зайняття жебрацтвом, втягнення у злочинну діяльність, використання у збройних конфліктах тощо» [10] (примітка 1 ст. 149 КК України). Виходячи з цього, зазначимо, що вибір форми експлуатації суб'єктом злочинного діяння і обумовлює його характеристику, яке може досягти кінцевого злочинного результату. Поряд з наведеним, постає необхідність надати характеристику кожній з указаних форм.

1. Сексуальна експлуатація передбачає використання особою іншої людини з ціллю – отримати прибуток, аби задовольнити сексуальні потреби третіх осіб, в тому числі задля примусового задоволення власних сексуальних потреб [45, с. 117].

2. Під використанням в порнобізнесі осмислюється залучення особи (акторка, робоча) до виготовлення з ціллю – розповсюджувати або збувати предмети як носіїв графічної інформації, спрямування яких – збуджувати статеву пристрасть, шляхом цинічного та безсоромного відображення інтимності людей [45, с. 118].

3. Примусова праця (примусове надання послуг) представлена будь-якою роботою чи службою, що потребується від будь-якої особи, яка знаходиться під загрозою покарання. Праця може бути примусовою, виходячи від низки різноманітних обставин (психічне та фізичне насильство; відсутність трудової угоди; обмеження свободи пересування особи; відібрання у особи паспорта, тощо) [45, с. 119].

4. Рабство як явище, відповідно до Конвенції про рабство (1926 року) – «це стан чи становище людини, щодо якої здійснюються всі атрибути права власності або деякі з них» [13, с. 42]. До звичаїв, подібних до рабства притаманні такі: боргова кабала; кріпацький стан; обіцянка у вигляді винагороди видати жінку заміж (без права її відмови); передання своєї дитини батьками за винагороду з метою подальшої експлуатації, тощо [45, с. 120].

5. Під залученням у боргову кабалу розуміють поставлення особи у стан, при якому вона, ставши боржником, аби його виплатити, надає власну працю, однак, цінність виконуваної роботи не йде в рахунок боргу, якщо тривалість такої роботи не обмежується, а її спрямування є не визначеним [45, с. 120].

6. Вилучення органів характеризується видаленням з організму її складової частини зі спеціальним призначенням (орган зору, серце, легені, нирки, тощо) [45, с. 120].

7. Під проведенням дослідів над людиною без її згоди потрібно розуміти вчинювану без отриманого на те дозволу людини фізіологічний (психологічний) вплив на її організм, застосовуючи при цьому методи, які не рекомендовані Міністерством охорони здоров'я України, тобто такі, що є експериментальними [45, с. 120].

8. Усиновлення (удочеріння) з метою наживи – оформлене юридичним документом, який дає можливість одержати на виховання в сім'ю неповнолітню дитину на правах сина (дочки), що вчиняється з ціллю – отримувати будь-яку матеріальну вигоду чи уникати певні витрати завдяки такій процедурі [45, с. 120].

9. Примусова вагітність характеризується використанням репродуктивних функцій організму жінки по причині природного (штучного) запліднення, згода на яку нею не надавалась, як наслідок – примушування жінки виношувати дитини, яку вона апріорі не хотіла народжувати (проти її волі) [45, с. 121].

10. Примусове переривання вагітності являє собою протиправний вплив фізичного (психічного) спрямування щодо жінки, мета якого – перервати вагітність на будь-якому строку [45, с. 121].

11. Примусове одруження полягає у протиправному фізичному (психічному) впливі на особу з ціллю укласти з нею шлюб без добровільної згоди [45, с. 121].

12. Втягнення у зайняття жебрацтвом та злочинної діяльності передбачає комплекс дій, пов'язаних з психічним (фізичним) впливу на особу та які вчиняються задля того, щоб викликати у неї хотіння взяти участь у протиправних діях [45, с. 122].

13. Використання у збройних конфліктах полягає у тому, щоб використовувати особу з метою виконання нею бойових задач [45, с. 122].

Отже, усі наведені види сексуальної експлуатації прямо демонструють прояв умисної форми вини суб'єкта злочинного діяння в контексті суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, пов'язаного з торгівлею людьми.

Переходячи до мотиву як факультативної ознаки суб'єктивної сторони розглядуваного нами кримінального правопорушення, слід виокремити думку Д.О. Негодченко, який вважає, що «поряд з метою корисливий мотив або інші особисті інтереси є обов'язковою ознакою торгівлі людьми» [46, с. 6]. Нам імпонує така точка зору, а відтак, можна вважати, що наявність чи відсутність корисливого мотиву за ст. 149 КК України залежить від кваліфікації вчиненого злочинного діяння за статтями інших кримінальних правопорушень (про таке засвідчимо в заключному розділі дослідження).

В цілому ж, корисливий мотив у злочинних діяннях, пов'язаних з торгівлею людьми – це вольове та усвідомлене інтегральне (психічне) утворення, яке схиляє особою вчиняти незаконне обмеження чи позбавлення особистої свободи іншої особи, з метою отримання для себе власної вигоди.

Підсумовуючи наведене вище, робимо висновок про те, що загальним суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого у ст. 149 КК України є фізична осудна особа, якою на момент вчинення злочинного діяння досягнуто 16 років.

Спеціальний суб'єкт розглядуваного нами кримінального правопорушення має місце бути, виходячи з ч. ч 2,3 ст. 149 КК України, в яких чітко прослідковується наявність таких його ознак: «за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища; або організованою групою».

Суб'єктивна сторона торгівлі людьми характеризується виною у формі прямого умислу, коли особою усвідомлюється суспільно небезпечний характер вчиненого нею діяння, а також передбачаються його суспільно небезпечні наслідки і бажання їх настання. Окрім цього, суб'єктивна сторона цього кримінального правопорушення має факультативні ознаки, серед яких: 1) спеціальна мета (експлуатація людини); 2) корисливий мотив, наявність чи відсутність якого за ст. 149 КК України залежить від кваліфікації вчиненого злочинного діяння за статтями інших кримінальних правопорушень.

РОЗДІЛ 3
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ВЧИНЕННЯ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНОГО З
ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ ТА ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЙОГО
ВІДМЕЖУВАННЯ ВІД ІНШИХ СУМІЖНИХ КРИМІНАЛЬНИХ
ПРАВОПОРУШЕНЬ

3.1. Кримінально-правова кваліфікація кримінального правопорушення, пов'язаного з торгівлею людьми

Право на свободу, складова частина якого – воля людини, відноситься до невід'ємних прав, гарантованих державою. Вчинення такого кримінального правопорушення як торгівля людьми, може обумовлюватися здійсненням суспільно небезпечних діянь як потерпілими, так і іншими особами, що вчиняються з врахуванням примусу та внаслідок його застосування в процесі незаконного обмеження особистої свободи. У зв'язку з цим, вважаємо досить важливим висвітлення цього та інших додаткових питань в межах кримінально-правової кваліфікації кримінального правопорушення, пов'язаного з торгівлею людьми.

Враховуючи наведене вище, В.В. Аніщук зазначає, що «обставина, яка виключає злочинність діяння – це єдність умов, передбачених у нормі Загальної частини КК України, за наявності яких зовні схоже зі злочинним свідоме та вольове діяння є суспільно корисним (спрямоване на досягнення суспільно корисної мети) або допустимим і правомірним, унаслідок чого кримінальна відповідальність виключається» [47, с. 29]. Обставинами, які виключають злочинність діяння, передбачені загальною частиною КК України, серед яких встановлено фізичний або психічний примус. Так, згідно до ч. 1 ст. 40 КК України: «не є кримінальним правопорушенням дія або бездіяльність особи, яка

заподіяла шкоду правоохоронюваним інтересам, вчинена під безпосереднім впливом фізичного примусу, внаслідок якого особа не могла керувати своїми вчинками» [10]. Між тим, при ситуації, за якою особа зазнала фізичного примусу, в результаті якого нею було збережено змогу керувати своїми діями, а також психічного примусу, питання про кримінальну відповідальність особи у зв'язку із заподіянням шкоди правоохоронюваним інтересам вирішується згідно до ст. 39 КК України, якою передбачаються умови правомірності завдання такої шкоди, враховуючи стан крайньої необхідності. Тож, виходячи з положень ч. 1 ст. 39 КК України: «не є кримінальним правопорушенням заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам у стані крайньої необхідності, тобто для усунення небезпеки, що безпосередньо загрожує особі чи охоронюваним законом правам цієї людини або інших осіб, а також суспільним інтересам чи інтересам держави, якщо цю небезпеку в даній обстановці не можна було усунути іншими засобами і якщо при цьому не було допущено перевищення меж крайньої необхідності» [10]. В контексті наведеного, необхідно визначити, що у разі, якщо потерпіла особа від торгівлі людьми, будучи під контролем осіб, якими стосовно неї вчинялось таке кримінальне правопорушення, була вимушена вчиняти суспільно небезпечні діяння, які прямо підпадають під ознаки злочинних, то така особа може вважатися такою, що діяла з метою ліквідації небезпеки, яка безпосередньо загрозувала її правам.

Тож, роблячи проміжний висновок до вказаного, зазначимо, що у КК України частково передбачається механізм не притягнення до кримінальної відповідальності потерпілої особи від торгівлі людьми у разі вчинення вимушеної суспільно небезпечної дії, яка завдавалась внаслідок примусу.

Іншим, не менш важливим додатковим питанням є виключення кримінальної відповідальності жертв торгівлі людьми, у разі кваліфікації

їх незаконних дій як таких, що вчинялись внаслідок фізичного (психічного) примусу.

Нагадаємо, що за ст. 149 КК України передбачено відповідальність за торгівлю людьми, об'єктом якої виступає людини. Так, згідно з положеннями Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми, під поняття «жертва» підпадає будь-яка фізична особа, яка є об'єктом торгівлі людьми [20]. На нашу думку, експлуатація жертви торгівлі людьми може відбуватися протягом значного проміжку часу, за яким жертва під примусом може чинити певні суспільно небезпечні діяння, які фактично характеризують собою спільні умисні дії з іншими суб'єктами кримінального правопорушення у вчиненні торгівлі людьми, але уже стосовно інших жертв окресленого кримінального правопорушення. Більш того, якщо потерпіла особа перебуває під фактичною владою інших осіб від торгівлі людьми, то в такому разі вона позбавляється будь-якого захисту та в результаті не має можливостей, аби протистояти вимогам таких осіб. Разом з тим, бувають ситуації, коли вимога стосовно вчинення потерпілим суспільно небезпечних діянь виступає як умова для звільнення.

Зауважимо, що за ст. 26 Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми (Звільнення від покарання) передбачено, що «кожна Сторона згідно з основними принципами своєї правової системи передбачає можливість не призначати покарання жертвам за участь у протиправній діяльності в тій частині, у якій вони були примушені так учиняти» [20]. Тобто, це означає, що державою визнається виключення кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з торгівлею людьми, що вчинені жертвою такого злочинного діяння.

Беручи до уваги наведене, П.В. Хряпінський наголошував, що «однією із обставин, що визначає необхідність застосування звільнення від кримінальної відповідальності є гуманізація вітчизняного

законодавства у відповідності до міжнародно-правових стандартів кримінального судочинства» [48, с. 553]. Даний аспект залишається актуальним по сей день, не дивлячись на внесення у 2018 році змін до ст. 149 КК України, які, як наголошувалось самим законодавцем – приведені до міжнародних стандартів. Аргументуємо наведене тим, що у ст. 149 КК України не закріплюються положення щодо умов та підстав спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності за торгівлю людьми, а відтак, можна говорити про те, що виконання міжнародних зобов'язань за цією сферою прямо пов'язується із кримінально-правовою кваліфікацією дій окреслених суб'єктів як таких, що були вчинені внаслідок фізичного (психічного) примусу і при наявності передбачених у ст. 40 КК України умов, згідно до яких виключається кримінальна відповідальність.

Отже, при кваліфікації суспільно небезпечних діянь, що вчиняються жертвами торгівлі людьми, у разі фіксації того факту, що кримінальне правопорушення вчинялось під примусом, такі діяння можуть кваліфікуватися як не злочин, враховуючи наявність обставини, яка виключає таку злочинність, закріплену у ст. 40 КК України.

З метою продовження аналізу поставленого питання, відмітимо цікаву та обґрунтовану позицію, що міститься в юридичній літературі та не втрачає актуальності по теперішній час. Так, позиція полягає у потребі доповнити розділ III Особливої частини КК України новою ст. 146-1, встановивши кримінальну відповідальність за «Примушування до вчинення дій або відмови від їх вчинення, поєднане із насильством, погрозою вбивством, іншим фізичним насильством, погрозою розголошення відомостей, які особа бажає зберегти в таємниці, погрозою знищення чи пошкодження майна» [49, с. 184]. На наш погляд, якщо реалізувати таку пропозицію – це дасть змогу забезпечити окрему кваліфікацію дій суб'єктів кримінального правопорушення, передбаченого ст. 149 КК України по відношенню до потерпілих у разі,

якщо ними вимушено вчинялись ті чи інші суспільно небезпечні діяння з врахуванням примусу.

Наведене вище обумовлює виокремлення наступного додаткового питання, яке не можна оминати увагою, а саме питання стосовно встановлення у ст. 149 КК України положення про звільнення від покарання потерпілих від торгівлі людьми, які перебували під контролем винних у такому діянні осіб та були вимушені внаслідок примусу чинити ті чи інші види злочинних діянь, не маючи можливості від них відмовитись.

Говорячи про правові підстави звільнення від покарання, відмітимо ст. 74 КК України, положення якої не надають підстав до висновку про можливість звільнення від покарання даних осіб. Так, ч. 4 с. 74 КК України вказує, що «особа, яка вчинила кримінальний проступок або нетяжкий злочин, крім корупційних кримінальних правопорушень, може бути за вироком суду звільнена від покарання, якщо буде визнано, що з урахуванням бездоганної поведінки і сумлінного ставлення до праці цю особу на час розгляду справи в суді не можна вважати суспільно небезпечною» [10]. Бачимо, що встановлені за цією статтею умови звільнення від відбування покарання не враховують таку підставу для звільнення від покарання як вчинення злочинного діяння з врахуванням примусу.

Саме тому, встановлюючи обґрунтованість незастосування кримінального закону до потерпілих від торгівлі людьми, вбачаємо за правильне також зробити акцент про те, що імплементація вимог міжнародних документів відмічає про потребу встановлення спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності потерпілого за розглядуване злочинне діяння під примусом, але виключно за умови, якщо буде доведено неможливість не діяти злочинно за конкретними випадками, що мають відношення як до умов

утримання потерпілого, так і до характеру примусу, який застосовується задля схилення до вчинення кримінального правопорушення [48, с. 555].

Останнім додатковим та принциповим питанням, яке потрібно розглянути, є застосування законодавцем відповідних заохочувальних кримінально-правових норм задля звільнення від відповідальності за конкретне кримінальне правопорушення, враховуючи обов'язкові умови стосовно конкретного складу кримінального правопорушення (в нашому випадку за торгівлю людьми). В даному аспекті слід вказати, що характер злочинних діянь, які можуть вчинятися потерпілими від торгівлі людьми з врахуванням примусу не підлягають чіткому встановленню, тому що «вибір» посягання залежить лише від злочинної волі особи, яка робить усе, щоб примусити так вчинити. Ще одним моментом можна вважати існування ситуацій, коли після викриття злочинної діяльності, співучасник видає себе за потерпілу особу від торгівлі людьми, тим самим, вказуючи на відсутність волі під час вчинення кримінального правопорушення, що вимагає встановлення наявності сутнісних рис потерпілого від торгівлі людьми, враховуючи обстановку утримання потерпілої особи, аби довести наявність ознаки недобровільного вчинення злочинних діянь.

Зазначимо, що у ст. 1 Закону України «Про протидію торгівлі людьми» визначається поняття процедури встановлення статусу особи, постраждалої від торгівлі людьми як «комплекс заходів, під час яких уповноважена особа на підставі отриманої інформації та її аналізу порівнює елементи вчиненого щодо особи діяння з визначенням торгівлі людьми, оцінює ймовірність вчинення щодо особи такого діяння та робить висновок, що така особа є особою, яка постраждала від торгівлі людьми» [24]. Наведене дає можливість запропонувати те, що після встановлення окресленого статусу існують усі підстави вбачати наявність чіткої правової оцінки фактичного вчинення потерпілою особою від торгівлі людьми суспільно небезпечних діянь з врахуванням

примусу. Подібне, на наш погляд, підлягає виключній оцінці на відповідність, виходячи з передбачених ст. 40 КК України – умов.

Підсумовуючи, зазначимо, що вчинення такого кримінального правопорушення як торгівля людьми, може обумовлюватися здійсненням суспільно небезпечних діянь як потерпілими, так і іншими особами, що вчиняються з врахуванням примусу та внаслідок його застосування в процесі незаконного обмеження особистої свободи.

Наведене послугувало виокремленню конкретних питань в межах кримінально-правової кваліфікації кримінального правопорушення, пов'язаного з торгівлею людьми.

3.2. Відмежування торгівлі людьми від інших суміжних кримінальних правопорушень: недоліки та пропозиції підвищення ефективності кримінальної відповідальності

Завершальним підрозділом кваліфікаційної роботи буде розгляд питання відмежування торгівлі людьми від інших суміжних кримінальних правопорушень, оскільки така необхідність виникає у зв'язку з наявністю спільних ознак, які дають можливість надати правильну кваліфікацію кримінальному правопорушенню. Між тим, можуть виникати певні недоліки під час з'ясування деяких моментів в складі кримінальних правопорушень, які теж потрібно виокремлювати з метою формулювання відповідних пропозицій задля підвищення ефективності кримінальної відповідальності.

Насамперед слід вказати, що на сьогоднішній день в доктрині кримінального права належним чином не приділяється увага кримінально-правовим норм, які передбачають відповідальність за кримінальні правопорушення у сфері усиновлення (удочеріння) та передачі дітей на виховання, що свідчить про потребу більш детального огляду. В даному випадку мова йде про ст. 169 КК України «Незаконні

дії щодо усиновлення (удочеріння)», за якою на практиці виявляється низка недоліків та проблем, що виникають в процесі застосування положень даної статті. Зокрема, подібного роду питання виникають при її розмежуванні від розглядуваного нами кримінального правопорушення за ст. 149 КК України.

У юридичній літературі наголошувалось про те, що досить частими є дії, які по своїй суті характеризують торгівлю людьми, а з точки зору кримінально-правової кваліфікації – діяння формують склади інших менш тяжких кримінальних правопорушень, що в результаті прямо впливає на те, які обрати запобіжні заходи під час досудового розслідування [50, с. 91]. В цьому аспекті О.К. Марін підкреслює, що на «практиці трапляються випадки, коли ситуацію конкуренції оцінюють за сукупністю конкуруючих норм, і обумовлено це невиявленням, невстановленням зв'язків конкуренції між кримінально-правовими нормами» [51, с. 174]. Саме таку ситуацію можуть на практиці нагадувати випадки, коли через неможливість чіткого відмежування складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 149 та 169 КК України, до кримінальної відповідальності притягуються особи за ст. 169 КК України (який являється злочинним діянням середньої тяжкості), в той час, коли ст. 149 КК України (кримінальна відповідальність як за тяжче злочинне діяння).

Продовжуючи, зазначимо, що серед позицій науковців, висловлюваних стосовно об'єкту кримінального правопорушення, передбаченого ст. 169 КК України ключовими є наступні: основний безпосередній об'єкт – встановлений порядок усиновлення (удочеріння); суспільні відносини з приводу вказаного вище порядку; особисті немайнові сімейні відносини як такі, що формуються між членами сім'ї щодо цінностей нематеріального характеру, потрібних задля забезпечення нормального існування сім'ї [30, с. 488]. На нашу думку, суспільні відносини у даному випадку можуть формуватись та існувати

не щодо регламентуючого порядку усиновлення (удочеріння), як-то опіка, піклування та інші форми передачі дітей на виховання, а конкретно щодо передачі дітей на виховання. З цього слід додати, що передбачений порядок провадження діяльності з усиновлення (удочеріння) є формою таких відносин, якої не завжди дотримуються. Між тим, якщо говорити про можливість заподіяння відповідної шкоди у такому випадку, то вона може заподіюватись не по причині формальностей у вигляді процедурних аспектів під час оформлення документів по усиновленню (удочерінню) та інших форм, а внаслідок незаконного усиновлення (удочеріння) та інших форм як результату такого порушення.

Беручи до уваги наведені міркування, доходимо до проміжного висновку, що при незаконному усиновленню (удочерінню) відбувається посягання на особисту свободу дитину, то в такому разі родовий об'єкт кримінальних правопорушень, відповідальність за які встановлена ст.ст. 149 та 169 КК України має багато спільного, а відтак, припускаємо, що ці злочинні діяння є суміжними (однорідними), а законодавцем ці норми необґрунтовано «розкидано». На наш погляд, відповідальність за незаконне усиновлення (удочеріння) має прив'язуватись до Розділу III «Кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи» [10].

Що стосується ознак об'єктивної сторони розглядуваних нами складів кримінальних правопорушень, зауважимо, що за юридичною літературою повсякчас робиться акцент на тому, що ознаки цього елемента викладено в диспозиціях окреслених статей більш ніж повно [31, с. 180]. На жаль, але наведене не стосується диспозиції ст. 169 КК України. Вважаємо, що такі категорії як «торгівля людьми» та «незаконне усиновлення (удочеріння)» потрібно аналізувати в одній площині, з'ясовуючи їх співвідношення за декількома варіаціями (незаконне усиновлення (удочеріння) як спосіб торгівлі дітьми, ціль

торгівлі людьми і результатів). Більш того, досить суттєвими моменти, які піддають плутанині наведених статей, на нашу думку, є такі: 1) бланкетність кримінально-правової норми, зафіксованої у ст. 169 КК України щодо встановлення ознак об'єктивної сторони незаконних дій стосовно усиновлення (удочеріння); 2) вказівка законодавця у примітці ст. 149 КК України на тому, що однією з форм експлуатації під час торгівлі людьми є усиновлення (удочеріння) з метою наживи.

Що стосується суб'єкта в частині незаконного усиновлення (удочеріння), то у нині діючій редакції ст. 169 КК України він є загальним. В свою чергу, звернемо увагу на Постанову Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2008 року № 905 «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей» (актуальна по сей день), відповідно до якої вказано, що «діяльність з усиновлення провадиться уповноваженими державою органами та посадовими особами. Не допускається провадження діяльності з добору та передачі для усиновлення дітей від імені та в інтересах громадян, які бажають усиновити дитину, отримання та передача будь-яких відомостей про дитину, документів щодо неї іншими особами. Забороняється провадження будь-якої діяльності з усиновлення з метою отримання прибутків» [52] (п. 2 загальних положень Порядку).

Отже, саме на працівників уповноважених державою органів покладається обов'язок забезпечувати правомірне здійснення усиновлення, а також контроль за законністю в процесі його проведення.

У зв'язку з наведеним, вважаємо, що коло суб'єктів незаконного усиновлення (удочеріння) за ст. 169 КК України законодавцю не завадило б звузити від загального до спеціального.

Насамкінець, говорячи про суб'єктивну сторону, відмітимо, що діяння за ст. 169 КК України може вчинятися не тільки з прямим умислом (як за ст. 149 КК України), але й з непрямим умислом. Тобто,

необережне відношення до наслідків, у тому числі до тяжких, апріорі не може мати місце. На нашу думку, тут вбачається необхідність передбачення законодавцем за ст. 169 КК України додати таку кваліфікуючу ознаку як корисливий мотив.

Узагальнюючи та роблячи проміжний висновок, зазначимо, що кримінальні правопорушення за ст.ст. 149 та 169 КК України – це два види одного й того ж злочинного діяння, родовою ознакою яких є незаконне поводження з людиною (дитиною). Склад «торгівлі людьми» та «незаконне усиновлення (удочеріння)» вважаються суміжними складами кримінальних правопорушень.

Серед конкретних пропозицій по удосконаленню кримінальної відповідальності вбачається за доцільне навести такі:

1) за диспозицією статті про незаконне усиновлення (удочеріння) передбачити відповідальність спеціального суб'єкта даного злочинного діяння (працівника спеціально уповноважених державою органів, який займається провадженням по усиновленню (удочерінню));

2) задля прозорого розмежування злочинного та незлочинного характеру поведінки, не завадило б за кримінально-правовою нормою про відповідальність за незаконне усиновлення (удочеріння) встановити, до яких саме суспільно небезпечних наслідків може призводити порушення порядку усиновлення (удочеріння). Подібне дозволить усунути непорозуміння у процесі застосування даної норми та в результаті буде слугувати як критерій, аби розмежовувати злочинну та незлочинну поведінку осіб;

3) з ціллю коректного відображення за законодавством України кримінально-правової природи незаконного усиновлення (удочеріння), щоб усунути штучно сформовану конкуренцію двох спеціальних норм за ст.ст. 149 та 169 КК України, законодавцю не завадило б передбачити окрему статтю з можливою назвою «Порушення порядку усиновлення (удочеріння)».

З метою поверхневого продовження, на увагу заслуговує також питання співвідношення ст. 149 КК України зі ст. 303 КК України «Сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією» [10]. Якщо конкретизувати, то мова йде про вербування людини з метою сексуальної експлуатації та втягнення особи в заняття проституцією.

З цього приводу слушною видається думка Я.Г. Лизогуба, який стверджує, що «текстуально різні діяння (вербування людини з метою сексуальної експлуатації і утягнення особи в заняття проституцією) концептуально становлять один єдиний злочин, який однозначно підпадає під дію двох статей – 149 і 303. Конкуренцією кримінально-правових норм таку ситуацію назвати не можна, адже змістовно вони абсолютно тотожні» [53, с. 83].

Що стосується співвідношення складів кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 149 та 303 КК України, то ці два окреслені поняття є фактично тотожними (синонімічними). Однак, в контексті складів розглядуваних кримінальних правопорушень, у них міститься відмінний суб'єктивний зміст. Мається на увазі, що при вербуванні особою схиляється зайняття проституцією з метою подальшої передачі потерпілої особи третій стороні, при цьому надання подальших послуг потерпілою особою є байдужим для винного, а під час втягнення у злочинця в голові лише одна ціль – схилити особу, щоб та надавала сексуальні послуги третім особам. З огляду на вказане, погоджуємось з твердженням Я. Лизогуба про співвідношення таких складів кримінальних правопорушень як ст. 149 та ст. 303 КК України.

Наостанок, прив'язуючи таку форму як «вербування», слід виокремити інше діяння – найманство. Так, згідно до ч. 1 ст. 447 КК України найманство осмислюється як «вербування, фінансування, матеріальне забезпечення, навчання найманців з метою використання у збройних конфліктах, воєнних або насильницьких діях, спрямованих на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу, захоплення

державної влади, перешкоджання діяльності органів державної влади чи порушення територіальної цілісності, а також використання найманців у збройних конфліктах, воєнних або насильницьких діях...» [10]. З окресленого можемо прослідкувати, що поняття найманство є набагато ширшим, аніж вербування, оскільки вербування по суті своїй є формою прояву найманства.

Що стосується торгівлі людьми, то вона, як вже неодноразово наголошувалось, вчиняється з метою експлуатації людини. Тут згадаємо, що у примітці 1 до ст. 149 КК України вказується на одну з форм прояву експлуатації – «використання потерпілого у збройних конфліктах» [10].

Тож, аби уникати плутанину під час кваліфікації дії злочинця у випадку вербування людини з метою використання у збройних конфліктах, законодавцю не завадило б передбачити спрямованість дій винної особи. Якщо вербування до збройних формувань мало місце, щоб повалити державну владу; порушити територіальну цілісність держави, тощо, і винний бажав настання такого результату, шляхом залучення завербованих найманців, то у такому разі дії злочинця кваліфікуються за ст. 447 КК України. Отже, відмінність полягає у прояві вольової ознаки суб'єктивної сторони злочинної поведінки.

Ще одним істотним аспектом, який не можна упустити є те, що ч. 1 ст. 447 КК України акцентує на добровільність і усвідомлення дії найманців, що спрямовуються на прийняття участі у збройних конфліктах. В свою чергу, вербування людини з метою її використання у збройних конфліктах за ч. 1 ст. 149 КК України вчиняється лише у разі вчинення таких дій, використовуючи такі способи як (обман, шантаж або уразливий стан). Отже, у разі настання внаслідок торгівлі людьми тяжких наслідків дії потрібно кваліфікувати по сукупності злочинних діянь за ч. 3 ст. 149 КК України. Обов'язковим в такому випадку є виявлення причинного зв'язку між вчиненими діями та тяжкістю спричинених наслідків (вбивство потерпілої особи, самогубство, тощо).

У зв'язку з наведеним, вважаємо, що нині діюча редакція ст. 149 КК України потребує удосконалення у зв'язку із «конкурентною складовою», що впливає з багатьох інших статей КК України.

Як підсумок, необхідно вказати про те, що нами було проведено відмежування торгівлі людьми від інших суміжних кримінальних правопорушень, таких як (ст. 169 КК України – «Незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння); ст. 303 КК України – «Сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією» ст. 447 КК України – «Найманство»).

Здійснюючи відповідне відмежування, було виявлено певні недоліки та сформульовано деякі пропозиції задля підвищення ефективної кримінальності відповідальності.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі на підставі теоретичних напрацювань та положень чинного законодавства і міжнародних стандартів надано кримінально-правову характеристику кримінальному правопорушенню, пов'язаного з торгівлею людьми. За результатами дослідження сформульовано наступні основоположні висновки:

1. Розглянуто історичну ретроспективу розвитку кримінальної відповідальності на території України щодо злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, враховуючи відповідну періодизацію, за якою прослідковується поява перших норм та остаточне прийняття КК України незалежної держави з усіма ключовими змінами, діючими по сьогоднішній день в частині передбачення кримінальної відповідальністю за торгівлю людьми.

З'ясовано, що періодизація має наступний вигляд:

- 1) існування Київської Русі (IX-XIII ст.);
- 2) Україна як частина Російської імперії (XVIII – початок XX ст.);
- 3) Україна у складі СРСР (XX ст.);
- 4) набуття незалежності України (1991 рік по теперішній час).

2. Висвітлено стан реалізації міжнародних стандартів щодо протидії злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, представлених у вигляді міжнародних нормативно-правових актів та на цій підставі окреслено відповідну нормативно-правову основу вітчизняного законодавства, яка загалом узгоджується з міжнародними стандартами.

В той же час, вітчизняні норми потребують подальших перспектив удосконалення з ціллю – гармонізувати та привести їх у повному об'ємі до відповідності з міжнародними стандартами.

3. Здійснивши аналіз об'єктивних ознак кримінального правопорушення, пов'язаного з торгівлею людьми, було встановлено наступне:

– родовим об'єктом відповідно до ст. 149 КК України виступають воля, честь та гідність особи;

– безпосереднім об'єктом даного злочинного діяння слід вважати порядок суспільних відносин, за рахунок якого забезпечуються основні гарантії особистої свободи та недоторканності особи в контексті свободи вільного стану людини;

– предметом цього кримінального правопорушення як обов'язкової ознаки об'єкту слід вважати людину (ні труп людини, ні її органи не можуть бути предметом розглядуваного кримінального правопорушення).

Об'єктивна сторона за торгівлю людьми чітко прослідковується в ч. 1 ст.149 КК України: «торгівля людиною, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням примусу, викрадення, обману, шантажу, матеріальної чи іншої залежності потерпілого, його уразливого стану або підкупу третьої особи, яка контролює потерпілого, для отримання згоди на його експлуатацію...».

З'ясовано, що в межах об'єктивної сторони даному злочинному діянню притаманна обов'язкова ознака у формі дії, яка відмічається активною поведінкою суб'єкта цього злочину та спрямовується на те, щоб позбавити (обмежити) особисту свободу особи.

4. Загальним суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого у ст. 149 КК України є фізична осудна особа, якою на момент вчинення злочинного діяння досягнуто 16 років, до яких можна відносити:

1) фізичну осудну особу, яка займається торгівлею людьми (тут фігурантами є особа, яка безпосередньо торгує людиною та особа, яка має намір отримати людину для подальшої експлуатації);

2) фізичну осудну особу, якою вчиняються (за умови наявної мети – експлуатації людини), дії у вигляді «вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини»;

3) фізичних осіб за останньою редакцією від 2018 року (батьки, усиновителі, опікуни чи піклувальниками), які вчиняють вищенаведені дії до неповнолітньої та малолітньої особи.

Спеціальний суб'єкт розглядуваного нами кримінального правопорушення має місце бути, виходячи з ч. ч 2,3 ст. 149 КК України, в яких чітко прослідковується наявність таких його ознак: «за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища; або організованою групою».

Суб'єктивна сторона торгівлі людьми характеризується виною у формі прямого умислу, коли особою усвідомлюється суспільно небезпечний характер вчиненого нею діяння, а також передбачаються його суспільно небезпечні наслідки і бажання їх настання.

Окрім цього, суб'єктивна сторона цього кримінального правопорушення має факультативні ознаки, серед яких:

1) спеціальна мета (експлуатація людини);

2) корисливий мотив, наявність чи відсутність якого за ст. 149 КК України залежить від кваліфікації вчиненого злочинного діяння за статтями інших кримінальних правопорушень.

5. З'ясовано, що вчинення такого кримінального правопорушення як торгівля людьми, може обумовлюватися здійсненням суспільно небезпечних діянь як потерпілими, так і іншими особами, що вчиняються з врахуванням примусу та внаслідок його застосування в процесі незаконного обмеження особистої свободи.

Наведене послугувало виокремленню конкретних питань в межах кримінально-правової кваліфікації кримінального правопорушення, пов'язаного з торгівлею людьми, зокрема:

1) виключення кримінальної відповідальності жертв торгівлі людьми, у разі кваліфікації їх незаконних дій як таких, що вчинялись внаслідок фізичного (психічного) примусу;

2) питання стосовно встановлення у ст. 149 КК України положення про звільнення від покарання потерпілих від торгівлі людьми, які перебували під контролем винних у такому діянні осіб та були вимушені внаслідок примусу чинити ті чи інші види злочинних діянь, не маючи можливості від них відмовитись;

3) застосування законодавцем відповідних заохочувальних кримінально-правових норм задля звільнення від відповідальності за конкретне кримінальне правопорушення, враховуючи обов'язкові умови стосовно конкретного складу кримінального правопорушення (в нашому випадку за торгівлю людьми).

6. Проведено відмежування торгівлі людьми від інших суміжних кримінальних правопорушень, таких як (ст. 169 КК України – «Незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння); ст. 303 КК України – «Сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією» ст. 447 КК України – «Найманство»).

Здійснивши відповідне відмежування, було виявлено певні недоліки та сформульовано деякі пропозиції задля підвищення ефективної кримінальності відповідальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Казначеев Д. Г. Историчні аспекти торгівлі. *Право і суспільство*. 2012. № 1. С. 12–16.
2. Романюк Х. І. Историчні витoki кримінально-правового регулювання відповідальності за торгівлю людьми. *Порівняльно-аналітичне право: електронне наукове фахове видання*. 2014. № 9. С. 188–193.
3. Русская правда (пространная редакция). URL: <http://rudocs.exdat.com/docs/index-179700.html> (дата звернення: 25.03.2021).
4. Попович М. І. Кримінально-правові та кримінологічні аспекти запобігання торгівлі людьми. *Актуальні проблеми боротьби з торгівлею жінками*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Донецьк, 12 квітня 2012 р. Донецьк, 2012. С. 62–66.
5. Волковъ Н. Т. Новое Уголовное уложение. Склад изданий П. Т. Волкова в Москве. М., 1906.
6. Уголовный кодекс УССР с изм. и доп. по 1 ноября 1924 г. и алфав. указателем. Х., 1924.
7. Уголовный кодекс УССР в редакции 1927 г. (с изм. по 1 июня 1928 г.). 4-е офиц. изд. Х., 1928.
8. Кримінальний кодекс УРСР від 1960 року. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KD0006.html (дата звернення: 25.03.2021).
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закон України «Про внесення змін і доповнень до Кодексу про шлюб та сім'ю України»: Закон України від 24 березня 1998 року № 210/98-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 35. Ст. 241.

10. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25(26). Ст. 131.

11. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за торгівлю людьми та втягнення в заняття проституцією: Закон України від 12 січня 2006 року № 3316-IV / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 17. Ст. 147.

12. Про внесення зміни до статті 149 Кримінального кодексу України щодо приведення у відповідність з міжнародними стандартами: Закон України від 6 вересня 2018 року № 2539-VIII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 41. Ст. 321.

13. Албул С. В., Подобний О. О. Боротьба з організованою злочинною діяльністю, пов'язаною з викраденням людини: методичні рекомендації. Одеса: ОДУВС, 2010. 68 с.

14. Декларація європейських рекомендацій з ефективних заходів щодо запобігання боротьби з торгівлею жінкам: Рекомендації Ради Європи від 24 квітня 1997 року. URL: http://old.la-strada.org.ua/ucp_mod_catalogue_showcategory_3.html (дата звернення: 25.03.2021).

15. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності (укр/рос) Прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text (дата звернення: 25.03.2021).

16. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності (укр/рос) Прийнятий резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_791#Text (дата звернення: 25.03.2021).

17. Рамкове рішення № 2002/629/ЈНА Ради ЄС про боротьбу з торгівлею людьми від 19 липня 2002 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a73#Text (дата звернення: 25.03.2021).

18. Council Framework Decision 2004/68/ЈНА of 22 December 2003 on combating the sexual exploitation of children and child pornography. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32004F0068> (дата звернення: 25.03.2021).

19. Директива 2011/36/ЄС Європейського Парламенту та Ради ЄС від 5 квітня 2011 року про попередження й боротьбу з торгівлею людьми та захист жертв, що замінює Рамкове рішення Ради 2002/629/ЈНА. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32011L0036> (дата звернення: 25.03.2021).

20. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми від 16 травня 2005 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_858#Text (дата звернення: 25.03.2021).

21. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

22. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9(13). Ст. 88.

23. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40(41). Ст. 379.

24. Про протидію торгівлі людьми: Закон України від 20 вересня 2011 року № 3739-VI / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 19(20). Ст. 173.

25. Ус О. В. Кримінально-правова оцінка вчиненого діяння за ознаками об'єкта складу злочину. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. № 41. Т. 2. С. 145–150.

26. Кримінальне право. Загальна частина: підручник / за ред. А. С. Беніцького, В. С. Гуславського, О. О. Дудорова, Б. Г. Розовського. К.: Істина, 2011. 1112 с.

27. Чугуников І. І. Об'єкт злочину як підстава побудови системи Особливої частини Кримінального кодексу України. *Наукові праці НУ ОЮА*. С. 389–406. URL: <http://www.naukovipraci.nuoua.od.ua/arhiv/tom9/41.pdf> (дата звернення: 25.03.2021).

28. Качала І. І. Кримінальна відповідальність за вчинення злочинів проти честі та гідності особи. *Актуальні проблеми держави і права*. С. 248–252. URL: <http://www.apdp.in.ua/v55/48.pdf> (дата звернення: 25.03.2021).

29. Ануфриева Т. Н., Ходусов А. А. Уголовно-правовая защита прав и свобод личности: учеб. пособие. Москва: Междунар. юрид. Ин-т, 2011. 216 с.

30. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. Станом на 21 лютого 2019 року / за заг. ред. М. Лошицького. Київ: Видавничий дім «Професіонал», 2019. 864 с.

31. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / С. В. Албул та ін.; за ред. О. В. Меркулової, В. Я. Конопельського. Одеса: ОДУВС, 2017. 430 с.

32. Чеботарьова Г. В. Проблеми визначення поняття об'єктивної сторони злочину. *Ученые записки Таврического национального*

университета ім. В. І. Вернадського. Серія: «Юридические науки». 2009. Т. 22 (61). № 1. С. 249–254.

33. Навчальний посібник для суддів з питань судового провадження у кримінальних справах щодо торгівлі людьми з метою експлуатації праці / Представництво Міжнародної організації з міграції в Україні. Київ: Фенікс, 2014. 160 с.

34. Справа № 369/14321/17 / Вирок Апеляційного суду Київської області від 20.06.2018 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74796847> (дата звернення: 25.03.2021).

35. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник. 4-те вид, переробл. і допов. / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Х.: Право, 2010. 456 с.

36. Справа № 592/7803/18 / Вирок Ковпаківського районного суду м. Суми від 03.10.2018 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76890496> (дата звернення: 25.03.2021).

37. Справа № 576/790/17 / Вирок Глухівського міськрайонного суду Сумської області від 27.12.2017 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71258147> (дата звернення: 25.03.2021).

38. Справа № 161/14645/13-к / Луцький міськрайонний суд Волинської області від 26.04.2018 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73661853#> (дата звернення: 25.03.2021).

39. Справа № 2020/7705/2012 / Вирок Комінтерновського районного суду м. Харкова від 06.06.2013 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/32942824> (дата звернення: 25.03.2021).

40. Справа № 489/8482/14-к / Вирок Ленінського районного суду м. Миколаєва від 06.05.2015 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/44029212> (дата звернення: 25.03.2021).

41. Справа № 522/12410/15-к / Приморського районного суду м. Одеси від 23.04.2018 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73743400> (дата звернення: 25.03.2021).

42. Костенко О. М. Культура і закон – у протидії злу: монографія. Київ: Атіка, 2008. 352 с.
43. Наумова О. С. Диференціація кримінальної відповідальності у злочинах проти волі особи за ознакою суб'єкта злочину. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: тези доповідей наук.-практ. конф. кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ* (м. Київ, 26 бер. 2018 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. С. 89–93.
44. Федорова М. О. Поняття вини у сучасній юриспруденції. *Наука і правоохоронна*. 2013. № 2. С. 140–147.
45. Орел Ю. В. Торгівля людьми: кримінально-правовий аспект. *Молодий вчений*. 2018. № 5. С. 115–123.
46. Негодченко Д. О. Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми в Україні та інших країнах: порівняльно-правовий аналіз: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2011. 20 с.
47. Аніщук В. В. Уявна оборона: Кримінально-правова кваліфікація та відповідальність: дис. ... канд. юрид. наук. Луцьк, 2011. 219 с.
48. Хряпінський П. В. Щодо конкуренції загальних та спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності. *Теоретичні та прикладні проблеми сучасного кримінального права: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луганськ, 19–20 квіт. 2012 р.)*. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. С. 552–557.
49. Рунов В. Ю. Кримінально-правова охорона особи від незаконного примусу: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 204 с.
50. Розслідування торгівлі дітьми. Навчальний посібник / О. В. Бардацька, Г. Л. Герасименко, А. М. Орлеан та ін. Київ, 2011. 240 с.

51. Марін О. К. Конкуренція кримінально-правових норм: дисерт. на здоб. наук. ступ. канд. юр. наук: спеціальність 12.00.08. Львів, 2001. 232 с.

52. Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей: Постанова Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2008 року № 905 / Кабінет Міністрів України. *Офіційний вісник Верховної Ради України*. 2008. № 905.

53. Лизогуб Я. Г. Об'єктивні ознаки основного складу злочину «торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини»: об'єкт і предмет злочину. *Юридичний вісник України*. 2014. № 6. С. 82–85.